

หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 ความเชื่อพิธีกรรม

จุดประสงค์

1. เพื่อให้นักเรียนสามารถเล่าเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อพิธีกรรมท้องถิ่นงาวได้
2. เพื่อให้นักเรียนสามารถบอกคติข้อคิดที่ได้จากการเรียน

สาระการเรียนรู้

ในอำเภองาวมีความเชื่อพิธีกรรมที่ยังมีสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ดังนี้

กว่าจะมาเป็นป้อหนาน (กลุ่มยูววิชัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจาก เรื่อง เล่าเรื่องป้อหนาน) วันนี้พวกเราได้ไปสัมภาษณ์ป้อหนานอีกครั้งเกี่ยวกับชีวิตยังเยาว์วัยมาจนถึงปัจจุบัน ท่านเล่าว่าเมื่อตอนเด็ก ๆ ได้ไปเห็นป้อหนานในสมัยนั้นทำพิธีกรรมทางศาสนา เป็นผู้นำของชาวบ้านในเรื่องของงานมงคล พอท่านเห็นก็มีความตั้งใจที่จะเป็นแบบนั้น โตมาต้องเป็นแบบนั้นให้ได้ เมื่อท่านโตมาอายุประมาณ 5 ปี ท่านก็ได้บวช ฐานะทางบ้านของท่านก็มีฐานะดี แต่ก็บวชเพื่อทำตามที่ตั้งใจเอาไว้ตามสิ่งที่อยากเป็นในเมื่ออายุ 5 – 7 ปี บวชเป็นเณร และต่อมาก็เป็นพระเมื่ออายุได้ 10 – 15 ปี

พอไม่นานก็สึก พอสึกได้ 2 ปี ก็ออกมาเป็นผู้ใหญ่บ้าน 6 ปี ต่อจากนั้นมาชาวบ้านก็ขอให้ป้อหนานมุล ได้เป็นป้อหนานของหมู่บ้าน เนื่องจากป้อหนานคนเก่าได้มีอายุมากและไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ตรงนี้ได้แล้ว จึงบอกให้ชาวบ้านช่วยหาคนมาแทน มาทำหน้าที่ตรงนี้แทน โดยตอนที่จะไปเป็นป้อหนาน ประจำของหมู่บ้านนั้น จะต้องไปเรียนวิชาความรู้จากป้อหนานคนเดิม โดยจะต้องมีขันตั้ง โดยเหมือนกับขันตั้งเวลาไปสะเดาะเคราะห์ โดยมีหมาก พลุ ผ้าขาวผ้าแดง ข้าวสารเงิน 12 บาท และที่สำคัญต้องมีเหล้า 1 ขวด และการรู้วิชาของท่านนั้น คือ จะผ่านการทำพิธีการไหว้ครู โดย ป้อหนานคนเดิมเป็นผู้ทำพิธีไหว้ครูกับป้อหนานมุล และมีการศึกษาคำรา ปี่ป ไบลาน โดยมีทั้งตัวเมือง และตัวอักษรภาษาไทยที่ใช้กันในปัจจุบัน ปัจจุบันนี้ป้อหนานทั้งสามารถอ่านและเขียนตัวเมืองได้ครบ ป้อหนานเล่าให้ฟังว่าตัวเมืองนั้นก็เหมือนกับตัวอักษรภาษาไทยในปัจจุบันแต่แตกต่างกันตรงที่ลักษณะการเขียนและการออกเสียง ซึ่งในปัจจุบันจะหาคนที่เขียนและอ่านตัวหนังสือเมืองนั้นแทบจะไม่มีแล้ว ส่วนมากผู้ที่เขียนหรืออ่านเป็นก็จะเป็นผู้ที่อายุมากแล้วหรือผู้ที่เคยศึกษามา เคยบวชเรียนมา พอสึกก็ไม่ได้เอาความรู้ตรงนี้ไปใช้อะไร ความรู้ตรงนี้จึงถูกลบเลือนไป

ส่วนเด็กวัยรุ่นปัจจุบันนั้นก็อ่าน เขียนไม่เป็น และมีกระแสนิยมไปชอบภาษาอื่น ภาษาต่างชาติ ตัวเขียนแบบอื่นที่ไม่ใช่ของบ้านเราของชุมชนเรา เช่น ภาษาเกาหลี ญี่ปุ่น เป็นต้น แล้วถ้า

ใครอ่านหรือเขียนตัวเมืองเป็นก็จะเซย จึงทำให้ตัวเมืองกับวัยรุ่นห่างกัน ขณะนั้นที่ป้อหนานมูลได้ เป็นป้อหนานนั้นมีข้อห้าม ข้อสำคัญอยู่ข้อหนึ่งที่ต้องถือ คือ เวลาไปงานศพ ไม่ให้ดื่มน้ำและกิน อาหารบนบ้านบนเรือนที่มีศพตั้งอยู่ แต่ถ้ามาค้มหรือกินใต้ถุนหรือข้างนอกบ้านเรือนได้ พวกเราก็ ได้ถามต่อไปว่าทำไมถึงห้าม ท่านก็ได้บอกว่า ถ้าไปกินหรือฝืนกฎนั้นก็จะทำให้ป้อหนานล้มป่วย ไม่สบาย หรืออาจเสียชีวิตได้ ดังนั้น ป้อหนานจะถือข้อนี้มาก ส่วนเรื่องอื่นก็ไม่มีปัญหา แต่การ แต่งกายนั้นต้องแต่งกายสุภาพ ไม่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าขาดหรือชำรุด (และหน้าที่ละ ท่านทำอะไร มั่งนี่ย (คิดในใจ))

ส่วนหน้าที่ของป้อหนานนั้นคือ

1. กรรมการวัด
2. เวลาถึงงานสำคัญหรือวันสำคัญทางศาสนาที่วัดก็จะไปช่วยทำพิธีนำไหว้พระ สวดมนต์ ทำวัตรเช้า ซึ่งจะทำหน้าที่คล้ายมัคทายก
3. เป็นผู้นำชาวบ้านในเรื่องศาสนา
4. เป็นผู้ช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับการทำพิธีต่าง ๆ
5. เวลาชาวบ้านมีงานอะไร เช่น ขึ้นบ้านใหม่ ป้อหนานก็จะไปช่วยโดยไม่มีการตอบแทนด้วยเงิน แต่สิ่งใด พุดง่าย ๆ คือ ไปด้วยใจ นั่นเอง เนื่องจากผู้ที่ทำหน้าที่ต้องเป็นคนที่ใจรัก อดทนและเห็นใจคนทุกคน ใฝ่ธรรม ทำดีสมัยก่อนจะมีมัคทายกเป็นผู้นำทางศาสนา เวลาถึงงาน หรือเทศกาลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับงานกุศลหรืองานอกุศลและพิธีกรรมต่าง ๆ มัคทายกจะวานป้อหนาน ให้ป้อหนานเป็นคนชวนและนำชาวบ้านในละแวกนั้นไปช่วยงานวัด งานศพ งานบุญพิธี หรืองาน เทศกาลทานกัวยสลาก (สลากภัต) รวมทั้งในเทศกาลสงกรานต์ วันที่ 14 เมษายน จะมีการขนทรายเข้าวัดป้อหนานก็จะชวนชาวบ้านมาขนทรายเข้าวัดซึ่งเป็นการทำบุญ ถ้าชาวบ้านมาขอร้องว่า ต้องการสะเดาะเคราะห์ก็จะบอกให้ชาวบ้านเตรียมสดวง และบอกของในสดวงนั้นมีอะไรบ้าง เช่น ทำสดวงเครื่อง 4 ก็จะมี แกงส้มแกงหวาน อ้อย เมียง กล้วย ข้าวเหนียว น้ำ มะม่วง มะเฟือง หมาก ผลหมากรากไม้ ผ้าขาว ผ้าแดง เงินใส่ขันตั้ง 12 บาท ข้าวสาร ฐูป เป็นต้น)

ป้อหนานมีหน้าที่เป็นผู้นำทางศาสนา ช่วยในการประกอบพิธีกรรมทางวัดวาอารามงาน บุญ งานอวมงคลต่าง ๆ เป็นผู้ชักชวนและนำชาวบ้านมาทำพิธีกรรมร่วมกันและช่วยกันและช่วยกันในงานและเทศกาลต่าง ๆ รวมถึงการขนทรายเข้าวัด ก็จะชวนชาวบ้านช่วยกันขนทรายเข้าวัดกันมาก ๆ และบทบาทของป้อหนานอีกอย่างคือ การทำพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ สงเคราะห์ รดน้ำโดยชาวบ้านต้องทำสดวงมาให้ป้อหนานประกอบพิธีกรรม โดยขันตั้ง (เงิน) ต้องใส่ 12 บาท การเป็นป้อหนานก็จะรักษาศีลในวันพระหรือวันเข้าพรรษาและปฏิบัติตนให้อยู่ในจารีตประเพณี ทำแต่สิ่งที่ถูกต้องเพื่อให้ชาวบ้านนับถือ ป้อหนานต้องผ่านการบวชเป็นภิกษุสงฆ์ก่อน และศึกษา บทสวดมนต์คาถาต่าง ๆ พระธรรมจากพระรุ่นก่อนและป้อหนานรุ่นก่อน

ประเพณีส่งเคราะห์

ประเพณีส่งเคราะห์ (สงวน โชติสุขรัตน์, 2553, หน้า 188 – 191) การส่งเคราะห์หรือส่งดาวนพเคราะห์ เป็นการทำพิธีทางไสยศาสตร์อย่างหนึ่งของชาวล้านนาไทย ซึ่งหมายถึงการทำพิธีเช่นสรง สะเดาะเคราะห์ด้วยการบูชา ปิดเป่าให้เคราะห์ร้ายนั้นกลายเป็นดีได้ ซึ่งมักจะนิยมทำกันเมื่อคนใดคนหนึ่งเจ็บป่วยหรือมีอาเพศเหตุร้าย ประการใดประการหนึ่ง โดยเชื่อกันว่า การทำพิธีส่งเคราะห์ นี้ช่วยทำให้ผู้เจ็บป่วยหรือผู้ที่ต้องเหตุร้ายทุเลาหรือรอดพ้นจากอันตรายที่จะเกิดขึ้นได้ ในอดีต การทำพิธีส่งเคราะห์ นิยมทำกันมาก แต่ปัจจุบันการทำพิธีดังกล่าวนี้ออกจะเลือน ๆ ไปเสียแล้ว คงมีผู้เชื่อถืออยู่ก็แต่ผู้เฒ่าผู้แก่ คนโบราณ และตามชนบทบ้านนอกที่ห่างไกลจากแสงเสียงและการส่งเคราะห์นี้ก็อาจจะทำได้ทุกคน ผู้ที่จะเป็นคนประกอบพิธีต้องเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ และเคยผ่านการบวชเรียนถือศีลกินเพลมาแล้ว และต้องเป็น หนาน (ผู้ที่ลาสิกขาจากเพศภิกษุ) และเป็นผู้นิยมเคร่งครัดในทางไสยศาสตร์จนเป็นที่นับถือของชาวบ้าน เขาถือกันว่าคนที่ไม่ได้ผ่านการบวชเรียนจนเป็นหนาน จะเป็นอาจารย์ไม่ได้ การจำกัดวุฒิของผู้ที่จะเป็นอาจารย์ต้องเป็นหนานนี้ถือกันมาแต่โบราณ จนมีคำพังเพยที่พูดกันจนติดปากสืบ ๆ กันมาว่า “บ่ดีเอาน้อยเป็นอาจารย์ บ่ดีเอานานเป็นแก้ววัด” (“แก้ววัด” หมายถึง มรรคนายกนั่นเอง) ที่ไม่เอานานเป็นแก้ววัด ก็เพราะคนสมัยก่อนเชื่อว่า ตามธรรมดาผู้ที่บวชเรียนมานาน ๆ นั้นใจเยือกเย็น จะทำหน้าที่มรรคนายกซึ่งต้องใช้ความว่องไวปราดเปรียวในการวิ่งเดิน ไม่ได้

เมื่อเป็นที่เข้าใจว่าผู้เป็น อาจารย์ทำพิธี ส่ง นี้จะทำกันก็ต่อเมื่อ คนใดคนหนึ่งในครอบครัวเกิดเจ็บป่วยถึงล้มหมอนนอนเสื่อ รักษาพยาบาลกันหลายเวลา อาการก็ไม่ทุเลาลง นอกจากมีแต่ทรงกับทรุด ผู้เป็นพ่อแม่ พี่น้อง หรือสามีภรรยา ก็จะไป “ดูเมื่อ” คือให้หมอดูดูว่าชะดาราตี่ของผู้นั้นป่วยเป็นอย่างไร มีเคราะห์หรือถูกภูตผีปีศาจทิสไหนทำเอา เมื่อพ่อหมอลงเลขผานาที่ดูแล้วก็จะบอกให้ญาติของผู้ป่วยเลยว่า ถูกผีหรือรุกขเทวดาที่นั่นที่นั่นทำเอา จะต้องทำพิธี สะเดาะเคราะห์ ด้วยการ “ส่ง” เครื่องเช่นสรงไปถวายเพื่อเจ้าหรือผีที่ว่าจะได้กลายเป็นโรครุโรธเคือง แล้วอาจหายเจ็บป่วยได้

การส่งเคราะห์นั้นมีด้วยกันหลายอย่าง มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันว่า ส่งเคราะห์นารา ส่งตัวโจน ส่งแดน ส่งท้าวทั้งสี่ (จตุโลกบาล) ส่งผีกะชั๊ก เป็นต้น การทำพิธี ส่ง แต่ละพิธีก็ไม่สู้ผิดกันเท่าใดนัก คือก่อนที่จะเริ่มทำพิธีก็มีการเตรียมของเครื่องเช่น และมีการตั้งขัน (คือยกครุ) ให้ผู้เป็นอาจารย์เสียก่อน เครื่องตั้งขัน มักจะมีหมากพลู บุหรี่ ผ้าขาว ผ้าแดง และเงินค่าครุ ซึ่งแล้วแต่ผู้เป็นอาจารย์จะบอกให้

เมื่อเตรียมเครื่องยกครุหรือพูดอย่างคนเมืองว่า ตั้งขันแล้วก็มีมีการเตรียมเครื่องเช่นที่จะทำพิธีส่ง โดยมากมักจะมีตุง คือ ธงสามเหลี่ยมชายธงขนาดเล็ก กว้างประมาณ 2 นิ้ว ทำด้วยกระดาษสีต่าง ๆ แต่มักจะมีสีขาว สีแดง สีดำ สีเหลือง สีอื่นไม่ค่อยใช้กัน นอกจากตุงก็มีอย่างอื่นอีก เช่น หาดินเหนียวมาปั้นเป็นรูปคนบ้าง สัตว์ต่าง ๆ และจัดหากล้วย อ้อย หมาก พริก บุหรี่ เมียง ข้าวสุก

อาหารมีแกงคืบ แกงสุก ขนมหวาน เมื่อเตรียมเครื่องเช่นเสร็จและถูกต้อง อาจารย์ก็จะให้ไปตัด กาบกล้วยมาทำเป็นกระทงรูปสี่เหลี่ยม แล้วนำเครื่องเช่นที่จัดเตรียมไว้ใส่ลงไป ในกระทง หรือ เรียกอย่างคนเมืองเหนือว่า “สะตวง” เมื่อจัดเตรียมเสร็จ อาจารย์ก็จะนำเอากระทงหรือสะตวงไปยัง ทางสามแพร่ง หรือสี่แพร่ง หรือทิศใดทิศหนึ่งที่ไม่ถูกกับลักณะของผู้ป่วย แล้วอาจารย์ก็จะเอา ผ้าขาวม้าพาดสไบเฉียง จุดธูปเทียนบูชาภูตผีเทวดาตามธรรมเนียม แล้วเอาสะตวงยกทูนขึ้นเหนือ ศีรษะกล่าวอาราธนาเชื้อเชิญให้ภูตผีเทวดาอารักษ์มารับ แล้วก็นำเอาตำราสมุดข่อยมาวางออกอ่าน คำโองการสังเวद्यด้วยเสียงอันดัง

การฮ้องขวัญ หรือเรียกขวัญ

เป็นการประกอบพิธีกรรมที่มีผลในด้านการสร้างขวัญกำลังใจแก่บุคคลที่ขวัญเสีย เช่น ตกใจสุดขีด เจ็บป่วย เป็นต้น การเรียกขวัญทำให้สภาพจิตใจเป็นปกติ พร้อมทั้งจะประกอบการทำ มาหากินต่อไป

การสืบชะตา

การสืบชะตาเป็นการต่ออายุ เป็นพิธีกรรมที่กระทำตามความเชื่อที่ว่าถ้าทำแล้วอาการป่วย หรือเคราะห์ร้ายจะบรรเทาลง และจะมีสุขภาพดีขึ้น มีความสุข ความเจริญยิ่งขึ้น การสืบจะคล้าย กับการสะเดาะเคราะห์ แต่การสืบจะตำ มีขั้นตอนและวิธีการยากกว่า มีวัสดุอุปกรณ์มากกว่า เป็น การสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้เข้าทำพิธี ผู้ที่จะสืบชะตาจะเป็นคนเจ็บหรือ ไม่ก็ได้ แต่นิยมทำกัน ปีละครั้งเพื่อให้อยู่อย่างมีความสุข การสืบชะตาแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ การสืบชะตาหลวง เป็น การสืบชะตาของกลุ่มคน อาจจะเป็นในครอบครัว หรือในหมู่คณะ โดยให้ทุกคนในครอบครัว หรือตัวแทนหมู่คณะไปนั่งรวมกันภายในบริเวณขางตั้งสามเหลี่ยมที่จัดไว้ การสืบชะตาน้อย จัดให้ ผู้สืบชะตาคนเดียว ช่วงเวลาการสืบชะตา มักจะทำในวันสำคัญของบุคคล เช่น วันคล้ายวันเกิด วัน ขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น หรือไม่จะทำเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีเคราะห์ร้ายการสืบชะตาจึง ไม่มีช่วงเวลา ที่พร้อมกับเทศกาลหรือฤดูกาลใด ๆ จะทำพิธีได้ตลอด แต่มักทำกันในตอนเช้าถึงเที่ยงเท่านั้น ผู้ที่จะ สืบชะตาจะเป็นผู้กำหนดวันประกอบพิธี เมื่อถึงวันประกอบพิธีจะนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป พิธีกรรม มักจะทำในห้องโถงโล่ง ถ้าทำกับกลุ่มคนจำนวนมาก จะใช้สถานที่กว้างขึ้น เช่น ในวิหารวัด หรือ สร้างปะรำพิธีขึ้นเป็นพิเศษ ส่วนประกอบสำคัญมีซุ้มที่ทำจากไม้ยาวสามท่อนผูกปลายบนรวมกัน เป็นรูปกระโจม บนท่อนไม้มีกล้วย อ้อย มะพร้าวผูกติดไว้บนยอดกระโจมมีดอกไม้รูปเทียนและ อื่น ๆ ตามตำราของผู้ประกอบพิธีหรือพ่อหนาน เป็นผู้ดำเนินขั้นตอนด้วยการว่าคาถาหลายบทตาม ตำราของท่าน พอสวดเสร็จพิธี พระภิกษุก็จะพรมน้ำพุทธมนต์ พ่อหนาน ผู้อาราธนาศีลจะเป็นผู้เก็บ ขางตั้งสามเหลี่ยมและเครื่องต่าง ๆ ที่ทำพิธีไปไว้ในวัดที่มีดินโพธิ์หรือดินไม้ใหญ่ ๆ การได้ทำ พิธีกรรมตามความเชื่อทำให้ผู้เข้าพิธีมีความรู้สึกดีขึ้น มีกำลังใจ และความเชื่อมั่นว่าตนจะสามารถ

แก้ปัญหาชีวิตได้ และสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนได้ต่อไป จะช่วยทำให้ดวงชะตาดีขึ้น จะค้าขายหรือทำงานอะไร ก็จะประสบผลสำเร็จและปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

ความเชื่อเรื่องผี

เลี้ยงผีประเพณีแห่งล้านนา (สมัย สุทธิธรรม, 2548, หน้า 89 - 104) การเลี้ยงผีเป็นประเพณี และพิธีกรรมความเชื่อของชาวล้านนา การนับถือผีในที่นี้หมายถึงผีเจ้านาย ผีบรรพบุรุษ ปู่ย่าตา ยายความเชื่อในสิ่งที่อยู่นอกเหนือธรรมชาตินั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ซึ่งมีมาช้านานแล้ว โดยเฉพาะความเชื่อในการนับถือผี ซึ่งมีปรากฏอยู่ทั่วไปในสังคมมนุษย์ เช่น สังคมในชนบทของ ประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นภาคไหน ก็จะมีผู้คนให้ความเคารพนับถือสิ่งที่ไม่เห็น เช่น เทพ เทวดา อินทร์ พรหม ขมยักษ์ และผีต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการนับถือศาสนา เช่น พุทธศาสนา คริสต์ ศาสนา และฮินดู ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในสังคมปัจจุบันระบบความเชื่อในศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และผีคู่จะมีความกลมกลืนกันจนแยกไม่ออกทีเดียว

คนล้านนามีความเชื่อว่า บรรดาเจ้านายหรือ บรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย เมื่อล้มหายตายจาก ไปแล้วก็จะเป็นครงวิญญาณ ที่มาสถิตอยู่ใกล้คอยปกป้องและให้ความช่วยเหลือดูแลลูกหลานญาติ พี่น้องอยู่เสมอ ดังนั้น ผู้ที่มีชีวิตอยู่ จึงมีหน้าที่ที่จะต้องตอบแทนบุญคุณต่อบรรดาผีบรรพบุรุษ เหล่านี้ด้วยการทำความดีต่อผี ทำความดีต่อสังคม และไม่ประพฤติดีผิดต่อผีบรรพบุรุษของตน (สมัย สุทธิธรรม, 2548, หน้า 90 – 91) เช่น

1. การทำพิธีบูชาต่อผีเจ้านาย หรือผีบรรพบุรุษ เพื่อเป็นการรำลึกถึงดวงวิญญาณ บรรพบุรุษที่จากไป
2. เพื่อเป็นการตอบแทนต่อผีบรรพบุรุษ ที่ให้ความคุ้มครองต่อชีวิตของบุตรหลานตลอด มา มิให้ได้รับความเจ็บไข้ได้ป่วย ญาติพี่น้องและลูกหลานจึงได้จัดพิธีกรรมบวงสรวงขึ้นใน โอกาสสำคัญทุกปี
3. เพื่อเป็นการขอบคุณต่อบรรดาผีต่าง ๆ ที่ให้การคุ้มครองต่อหมู่บ้านที่อยู่อาศัย และ สังคมในชุมชนของพวกเขาด้วยดีตลอดมา
4. เพื่อเป็นการถามความต้องการของผี โดยวิธีการผ่านร่างทรงของมนุษย์ว่า ผีต้องการ อะไรจากพวกเขา หรืออยากจะทำอย่างไรจึงจะถูกใจบรรดาผีเจ้านาย หรือผีบรรพบุรุษ ซึ่งถือเป็นการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมไปด้วย
5. เป็นการจัดงานรื่นเริง เช่น ทำการฟ้อนผีขึ้น ทางล้านนาคือ พิธีกรรม ฟ้อนผีมด ผีเมง ทางอิสลาม คือ การเลี้ยงผีปู่ย่า การรำผีฟ้า เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดการสมานสามัคคีกัน ในหมู่ ชุมชนใกล้เคียง

ในภาคเหนือ โดยเฉพาะที่เมืองลำปางจะมีพิธีกรรมการเลี้ยงผีที่ยิ่งใหญ่ทุกปี เช่น งานเลี้ยงผีที่ศาลเจ้าพ่อประตูผา การฟ้อนผีผด ผีเมง ซึ่งเป็นการชุมนุมบรรดาผีโดยผ่านร่างทรง ใน 3 ปี จะมีขึ้นครั้งหนึ่ง

เหตุผลของการนับถือผีนั้นจะมีส่วนสัมพันธ์กับชุมชนและโครงสร้างทางสังคมในชุมชนนั้น ๆ อย่างมาก เช่น ช่วยในการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมนั้น ๆ อย่างมาก เมื่อก้าวถึงเรื่องผีและการนับถือผีของชาวชนบทล้านนาในสังคมไทย หลายคนจะมองว่าเป็นเรื่องมงายไร้สาระ แต่ในสภาพความเป็นจริงแล้ว การนับถือผีเป็นระบบความเชื่ออย่างหนึ่ง ที่ค่อนข้างจะมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับชุมชนหรือวิถีชีวิตค่อนข้างมาก โดยเฉพาะสังคมของชาวบ้านนา ซึ่งชาวลำปางค่อนข้างจะให้ความสำคัญมาก ดังจะเห็นได้จากมีประเพณีการฟ้อนผีผด ผีเมง เป็นประจำทุกปี

ผีที่มีความเกี่ยวข้องอยู่ในวิถีชีวิตของชาวล้านนา สามารถจำแนกออกได้เป็น 5 กลุ่มใหญ่ ๆ (สมัย สุทธิธรรม, 2548, หน้า 92 – 105) ดังนี้

1. **ผีบรรพบุรุษ** หมายถึง ผีปู่ ย่า ตา ทวด หรือ บิดา มารดา ของตน ซึ่งชาวล้านนาในปัจจุบันสืบทอดมาจากบรรพชน หลายเชื้อชาติหลายเผ่าพันธุ์ ดังนั้น จึงมีผีบรรพบุรุษอยู่หลายกลุ่ม แต่โดยทั่วไปแล้ว ชาวล้านนา จะรู้จักและยอมรับว่าบรรพบุรุษของตน เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจาก ปู่ แส่น ยาย แส่นไต้ หรือ ปู่เถณ ย่าเถณ ลงมาจนถึง ปู่ ย่า ตา ทวด หรือ บิดา มารดา ของตน บรรดาผีเหล่านี้ไม่ได้หายสาบสูญไปไหน ยังคงคอยเฝ้าติดต่อสัมพันธ์กับลูกหลาน หรือเชื่อว่าดวงวิญญาณ จะสิงสถิตผูกพัน อยู่ในบริเวณบ้านหรือตามบ้านเรือนและสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งเรามักเรียกว่า ผีเรือน ผีบรรพบุรุษเดียวกันก็จะมีหอผีตั้งอยู่ที่บริเวณบ้านเรียกว่า หอผีและภายในบ้าน เช่น หิ้งผีปู่ย่าบนหัวนอน ซึ่งทุกบ้านจะต้องมีหิ้งผีปู่ย่าอยู่ทุกบ้าน

2. **ผีอารักษ์หรือผีอาฮัก** แต่สำหรับชุมชน หรือหมู่บ้านแล้วก็มีผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านและชุมชนนั้น ๆ โดยมีชื่อเรียกว่า ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง เป็นต้น ซึ่งก็จะมิบทบาทต่อชุมชนนั้นมากเพิ่มขึ้น นอกจากนี้จะคอยดูแลลูกหลานในวงศ์ตระกูลแล้ว ยังมีหน้าที่คอยดูแลชาวบ้านในชุมชนนั้น ๆ อีกด้วย

ผีอารักษ์หรือผีอาฮัก ชาวล้านนามีความเชื่อว่า ในสถานที่ทุกแห่งจะมีผีดีมาคอยให้ความคุ้มครอง หรือเรียกว่า ผีพระภูมิเจ้าที่นั่นเอง ผีอารักษ์หรือผีอาฮัก มีหน้าที่รักษาสถานที่ และสิงสถิตอยู่ตามสถานที่แห่งนั้น ๆ ซึ่งชาวบ้านมักจะไปสร้างหอผีไว้ให้บางครั้งจะเรียกว่า หอผีเงินบ้านเงินเมือง และมีการเลี้ยงผีประเภทนี้ปีละ 2 ครั้ง ช่วงก่อนเข้าพรรษา และช่วงออกพรรษา หรือก่อนการทำนา และหลังการเก็บเกี่ยวพืชผลนั่นเอง

3. **ผีเจ้านาย** เป็นผีอีกประเภทหนึ่งที่ชาวล้านนา โดยทั่วไปไม่เฉพาะลำปางให้ความสำคัญนับถือ ซึ่งชาวบ้านมักจะเรียกผีเจ้านาย อีกชื่อว่า ผีเจ้าที่ ผีประเภทนี้มีการสร้างศาลให้สิงสถิต

ค่อนข้างใหญ่โต เพราะเป็นผีที่มีความสำคัญต่อสถานที่ เช่น ชุมชนในแถบคอยขุนตาล จังหวัดลำปาง ก็มีศาลผีเจ้าพ่อขุนตาล ซึ่งเป็นผีเจ้านายใหญ่ เป็นวีรบุรุษที่สิ้นชีวิตในสนามรบเมื่อครั้งอดีต ศาลผีเจ้านายของเมืองลำปางอีกแห่งหนึ่งคือ ศาลผีเจ้าพ่อประตู่ผา ที่ตั้งอยู่เส้นทางหลวงสายเอเชีย 2 จากลำปางไปอำเภองาว ซึ่งมีประวัติความเป็นมาว่า เจ้าพ่อประตู่ผานี้ เป็นวีรบุรุษในสมัยกองทัพเมืองลำพูนของท้าวมหาสมุทรกรรณเมืองลำปาง โดยเจ้าพ่อประตู่ผานี้มีอาคมแก่กล้าสามารถใช้แขนต่างโล่รับอาวุธของข้าศึกได้ จึงได้ชื่อว่า หนานข้อมือเหล็ก ซึ่งเป็นคนบ้านต้า อำเภองาว ได้ต่อสู้กับข้าศึกเมืองลำพูนจนตัวตายพร้อมกับขุนเมืองทั้ง 4 ที่รอดตายสองคนคือ ท้าวลิ้นก่าน จเรน้อย หนีไปอยู่กับหนานข้อมือเหล็ก แต่ในที่สุดก็ถูกฆ่าตายในทีรับเวลาต่อมา จึงได้มีการสร้างเป็นศาลวีรบุรุษเมืองลำปางคือเจ้าพ่อประตู่ผานี้เอง

ในทุก ๆ ปี ชาวเมืองลำปางจะมีงานพิธีเลี้ยงผี ฟ้อนผี ที่ศาลเจ้าข้อมือเหล็ก เจ้าพ่อประตู่ผา ราวเดือนเมษายน เป็นงานเลี้ยงผีเจ้านาย หรือผีวีรบุรุษที่จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่

4. ผีครู หมายถึง ครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ เช่น ครูช่างฝีมือ ครูช่างฟ้อน ครูช่างจ้อย ครูช่างซอ ครูนักมวย ครูนักดาบ ตลอดจนครูผู้ที่มีเวทมนต์ หรือคาถาอาคม และครูโหราศาสตร์ ซึ่งวิชาการเหล่านี้ย่อมมีการไหว้ครูตามบ้านเรือนของครูผู้สอน สำหรับกราบไหว้บูชา ในวิถีชีวิตของชาวล้านนา มักจะมีพิธีกรรมการขึ้นครู หรือการขึ้นผีครู ด้วยการนำข้าวตอกดอกไม้มาเป็นเครื่องพลีกรรมแก่บุคคลหรือครูที่ตนมาเรียนรู้ด้วย เมื่อครูรับเป็นศิษย์แล้ว ผู้เป็นศิษย์จะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด รวมทั้งจริยธรรม และจรรยาบรรณ อันเกี่ยวข้องกับวิชานั้น ๆ

ประเพณีหรือพิธีกรรมเกี่ยวกับการไหว้ผีครู ก็เหมือนกับการไหว้และการนับถือผีอื่น ๆ หากมีการกระทำผิดครูหรือผิดผีครู ก็จะต้องนำดอกไม้ ธูปเทียนขอขมา หรือต้องการพิธีพายครู รวมทั้งเมื่อถึงฤดูกาลที่กำหนดแต่ละปีก็จะมีพิธีเลี้ยงผีครู เช่นกัน

5. ผีอื่น ๆ เรื่องราวการนับถือผีของชาวล้านนานั้น นอกจากผีประเภทต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว ก็ยังมีผีอื่น ๆ ซึ่งมีทั้งผีดีและผีร้าย ที่ให้ทั้งคุณและโทษ เช่น ผีกะ เป็นผีร้ายที่ชอบเข้าสิงร่างมนุษย์ หากเข้าสิงแล้วจะเป็นผีกะกินเลือด กินเนื้อ ดับ ใจ ของคนขวัญอ่อน เช่นเดียวกับผีปอบทางภาคอีสาน

ผีโพง คือ ผีกระสือของทางภาคเหนือ มีลักษณะคล้ายผีเป่า ชอบหากินในยามค่ำคืน โดยจับกบเขียดสด ๆ ตามทุ่งนามากิน

ผีปกกะโหล่ง เป็นผีที่อาศัยอยู่ในป่าลึก มีหน้าที่ดูแลรักษาป่า ผีซังน้ำ เป็นผีที่อาศัยอยู่ตามน้ำลึก ผีตามอย เป็นผีร้ายที่ชอบทำร้ายคนเวลานอนหลับอยู่ตามป่า หรือทุ่งนาโดยวิธีการเข้าสิง นอกจากนี้ยังมี ผีขี้กั๊ก ผีแมน ผีเผด ผีชะววย ผีจะงอย ผีตาหงอด และผีอื่น ๆ ซึ่งมักจะเป็นผีไม่ดี ชาวบ้านไม่ให้อาหารนับถือ

ในการเลี้ยงผีของเมืองลำปางอาจจะจัดทำเป็นสองระดับคือ ในกลุ่มเครือญาติจะเลี้ยงเฉพาะผีหอ แต่ถ้าเป็นระดับในชุมชน จึงจะจัดการเลี้ยงผีขนาดใหญ่เป็นการร่วมกัน ในกลุ่มญาติสายผีเดียวกัน ซึ่งจะมีพี่น้องที่อยู่ใกล้ไกลมารวมกันในพิธี

แบบแผนการนับถือผีของการเลี้ยงผี ของชาวล้านนา มิใช่เรื่องของความงามกาย ไร้สาระ แต่ประการใด ประเพณี พิธีกรรมของการเลี้ยงผี การพ้อนผี ซึ่งเชื่อว่ามีมานานแล้ว น่าจะมีประโยชน์ในทางสังคม และวิถีชีวิตของชาวชนบทภาคเหนืออยู่มาก โดยเฉพาะก่อให้เกิดความสัมพันธ์กันระหว่างผู้คนในสังคมหรือสามารถควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมมิให้คิดกระทำความผิดได้ เพราะจะเป็นการผิดผีบ้าน ผีเรือน หรือแม่แต่ผีอื่น ๆ ก็ตาม

ปัจจุบันความเชื่ออันเกี่ยวข้องกับการนับถือผี ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก โดยผู้คนหรือสังคมในเมืองส่วนใหญ่จะมองประเพณีพ้อนผี หรือการเลี้ยงผี การนับถือผี เป็นเรื่องไร้สาระไม่เห็นประโยชน์แต่อย่างใด ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ชีวิตของผู้คนในชนบทหรือสังคมในเมืองล้านนา หรือภาคอื่น ๆ ก็ยังมีความผูกพันอยู่กับความเชื่อเรื่องผี และอำนาจเหนือธรรมชาติอยู่ แม้จะมีความเชื่อทางศาสนาอยู่แล้วก็ตาม

การขึ้นต้าวตั้งสี่

การขึ้นต้าวตั้งสี่ หรือภาษาเหนือเรียกว่า “การขึ้นต้าวตั้งสี่” เป็นพิธีกรรมอันแรกที่ชาวเหนือจะทำก่อนพิธีกรรมอื่นไม่ว่าเป็นการปลูกบ้านปลูกเรือน งานปอยหลวง ปอยน้อย ทำบุญเฉลิมฉลองต่าง ๆ ก็ต้องทำพิธีขึ้นต้าวตั้งสี่ก่อน

ท้าวตั้งสี่ก็คือ ท้าวจตุโลกบาล ซึ่งหมายถึงท้าวมหาธาตุงค์อันประจำอยู่บนสวรรค์ชั้นต้น มีท้าวธรรฐ ท้าววิรูปักษ์ ท้าววิรุพหกและท้าวกุเวร

การขึ้นต้าวตั้งสี่เป็นการขอให้เกิดสิริมงคลให้เกิดขึ้น พิธีขึ้นต้าวตั้งสี่ต้องบอกเทวดาผู้รักษาทิศตั้งสี่ให้รับรู้เสียก่อน ส่วนที่ ๆ ที่จะขึ้นต้าวตั้งสี่นั้นจะต้องเลือกมุมทางทิศตะวันออกของบ้านหรือสถานที่ที่จะทำพิธีมงคลที่เลือกเอาทิศตะวันออกเพราะชาวเหนือนิยมนอนเอาหัวไปทางทิศตะวันออก ซึ่งถือว่าเป็นทิศที่ดี หมายถึงความรุ่งโรจน์เป็นมงคล

การดำหัว

การดำหัวถือปฏิบัติกันในวันพญาวันอันเป็นวันที่พิเศษกว่าวันอื่น ๆ หรือวันเถลิงศก ตรงกับวันที่ 15 เมษายนของทุกปี ในวันพญาวันนี้ ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านจะตื่นนอนกันแต่เช้าแต่งกายด้วยเสื้อผ้าใหม่ให้สดสวย จัดสำรับกับข้าว อาหารคาว อาหารหวาน ขนม ข้าวต้มไปถวายพระที่วัดเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลเพื่อแผ่ให้แก่บรรพบุรุษ สรรพสัตว์ เจ้ากรรมนายเวร เทพบุตร เทพธิดา แม่ธรณี เจ้าที่ เพื่อความสบายใจและนำไปคารวะครูบาอาจารย์ บิดามารดาผู้ที่ตนเคารพนับถือ พิธีกรรมทางศาสนาที่วัด จะมีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร ถวายกองพระเจดีย์ทราย ปักธงช่อ ธงไชย สรงน้ำพระพุทธรูป พระธาตุเจดีย์ ภาคบ่ายจะมีการไปรดน้ำดำ

หัวพระสงฆ์ตามวัดต่างๆ ที่มีความคุ้นเคย เคารพนับถือกันประเพณีรดน้ำดำหัวนุ่มๆ สาว ๆ ผู้เฒ่า ผู้แก่จะแต่งกายตามชุดพื้นเมือง ผ้าหม้อฮ่อม หรือชุดล้านนามีดอกมะลิ ดอกจุ่มป่าลาว(ลีลาวดี)ร้อย เป็นพวงคล้องคอ ปะแป้งแต่งหน้า ร่ำสุราตามประสาชาวบ้านพอให้หน้าตึง กล้าแสดงออกร้องรำทำ เพลงสาดน้ำ สาว ๆ จะแต่งกายสุดสวยงามด้วยเสื้อแขนยาว นุ่งผ้าซิ่นแบบชาวเหนือ ทัดดอกเอื้องผึ้ง เหลืองอร่ามที่มวยผม ถือสรง ใต้น้ำขมิ้นส้มป่อย น้ำอบน้ำหอมสรวลเสเฮฮากันอย่างครึกครื้นเมื่อ รดน้ำดำหัวพระสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ เสร็จ ก็พากันไปรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ผู้เฒ่าผู้แก่ ครูบาอาจารย์ บิคา มารดา ก็มีกล้วย อ้อย ขนم ข้าวต้ม มะม่วง มะปราง แดงกวา หนากพลู เมี่ยง บุหรี่ ข้าวตอก ดอกไม้สิ่งของเครื่องใช้มีผ้าเช็ดหน้า ผ้าเช็ดตัว เสื้อผ้า กางเกง สะโพรง ผ้าขาวม้า และมีซองเงินใส่ ไปด้วย เพื่อสุมา การวะ รดน้ำดำหัว อำนวยอวยพรให้ผู้การวะและผู้มาการวะมีความสุขตลอดไป จนชั่วกาลปาวสานต์ พร้อมกับบอโหสิกรรมในสิ่งต่าง ๆ ที่ถูก ๆ หลาน ๆ ญาติมิตรได้กระทำมาใน อดีต ปัจจุบัน ไม่ถือสาถลนถลนโทษให้แก่กันและกันในวันนี้

การตานตุง

การตานตุง เช่น ตุงสามเหลี่ยม(ตุงจ้อ), ตุงสี่หมู(ตุงพญาขอ),ตุงนักษัตร(ตุงตัวเป็ง) ประเพณีการตานตุง จะปฏิบัติกันในเทศกาลสงกรานต์ของเมืองเหนือในวันเนาหรือวันเนาเป็น วันที่สองถัดจากวันจ้จขารล่อง ในตอนเย็นจะมีการขนทรายจากท่าน้ำไปไว้ที่วัดทำเป็นเจดีย์ทราย และในวันรุ่งขึ้นเป็นวันพญาวัน ก็จะเอาธงทิวและตุงที่เป็นตุงมงคล ไปปักไว้ที่กองเจดีย์ทราย ตอนสายก็จะทำพิธีถวายทานไว้พระศาสนา

กิจกรรมการเรียนรู้การสอนและสื่อการสอน

ใช้กระบวนการเรียนรู้เชิงวิจัย และกิจกรรมตามชุด โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่ ให้ครูและนักเรียน ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเข้าไปในพื้นที่ที่จะศึกษา

เกณฑ์การประเมินผลการเรียนการสอน

ประเมินผลโดยตรวจจากผลงานการเล่าเรื่อง และคติข้อคิดที่นักเรียนได้